

Jaume I i el frare Ramon Martí: l'ocasió perduda d'un encontre entre dos "croats" molt diferents

per Marco Pedretti

El dia 16 setembre de 1269 es va acabar la croada de Jaume I a Ultramar. Malauradament, aquesta croada es va acabar molt aviat, i d'una manera que els participants, o si més no el rei d'Aragó, no desitjava: la fúria del vent i de les ones no havien deixat sortir les naus de la mar de les Balears. Després d'una lluita contra la tempesta, una part de la flota va aconseguir refugiar-se en el golf del Lleó, al port d'Aigües Mortes (Aigues-Mortes en francès).

En aquella època, Aigües Mortes encara era un petit poble de pescadors (la muralla seria construïda pel rei Felip l'Ardit l'any 1272), tanmateix es trobava en una posició estratègica i era un port important al sud de les terres del rei de França. El rei Lluís IX, sant Lluís, s'havia embarcat justament a Aigües Mortes per a la croada de 1248 i tornaria a partir d'allà el 1270.

Poc temps abans d'aquell 16 de setembre, havien arribat a Aigües Mortes, provenint de Tunis, dos frares dominics, que molt probablement Jaume I coneixia prou bé. Llegim la crònica d'aquell matí, des del paràgraf 490 del *Llibre dels fets*:

E, quan venc en l'altre dia, nós haguem el garbí dolç e amorós, e menà'ns a aquell port. E altre dia matí anam-nos-en a l'església de nostra dona Sancta Maria de Vallvert a grair-li la mercè e el bé que ens havia fet, de getar-nos d'aquell perill en què havíem estat.

E, nós qui érem en el port, dix-nos un sobrecoç nostre qui era eixit defora en una barca que hi trobà frare Pere Centre e frare Ramon Martí e que eren venguts de Tunis; e ells demanaren qual nau era aquella, e ells dixeren que aquella nau era del rei, que es n'era tornat per ço car no havia temps. E, així con nós nos cuidam que allí ens esperassen, ells se n'anaren a Montpeller.

E nós en l'altre dia matí anam-nos-en a Vallvert...

Aquella trobada, doncs, estava a punt d'esdevenir el mateix matí en què la nau del rei va atracar al port de la Camarga (no pas l'endemà, en què Jaume I va visitar el santuari de Vallvert: pel fet que el paràgraf precedent s'acabava amb la pregària i el vot a la Mare de Déu, Jaume I va sentir la necessitat d'esmentar de seguida aquella visita; després, es va adonar que estava passant de llarg d'un altre episodi i va retornar al matí del vent, del "garbí dolç e amorós"). Un sobrecoç, un oficial que vigilava el menjar del rei i dirigia el rebost, havia anat a terra ferma, potser per a comprar queviures. A la zona del port l'oficial

va topar els dos dominics, que es van presentar. No es tractava de dos frares qualsevol: Jaume I ja coneixia Pere Cendre i Ramon Martí.

Vida i obra de Ramon Martí

El primer havia de ser molt gran si ja als anys 1231 i 1232 havia estat testimoni en la compilació de dos diplomes de Jaume I. Però ara parlarem sobretot de Ramon Martí, que era sens dubte un dels majors “intel·lectuals” catalans de l'època. Ramon Martí va néixer probablement entre els anys 1210 i 1220 a Subirats (Alt Penedès). Entrat a l'orde dominicà al convent de Barcelona, va estudiar a París com a deixeble d'Albert Magne i company de Tomàs d'Aquino. L'any 1250 va rebre del capítol de la província dominicana d'Hispania la tasca de crear un estudi de llengua àrab a Tunis, on l'orde ja tenia un convent des de 1230. Junt amb altres set frares, deixà Barcelona i es traslladà a la capital del regne dels Hàfsides. Ramon Martí era, doncs, un missioner que dedicava la seva obra a la conversió dels musulmans; tanmateix, la seva primera missió no era la de predicar directament als sarraïns, ni de disputar amb els mestres de l'Islam per a demostrar la veritat cristiana: ell havia d'estudiar i, després, d'ensenyar l'àrab per a la formació dels missioners i per a l'estudi de les fonts originals de l'Islam.

L'any 1257, a Tunis, Ramon Martí va escriure la seva primera obra coneguda, *Explanatio Symboli Apostolorum*, un comentari al credo en polèmica contra els musulmans. No sabem si va redactar aquesta obra en llatí i àrab alhora, o si en va fer una traducció del llatí a l'àrab: de fet, Ramon Llull, en el tractat *De acquisitione Terrae Sanctae*, va dir que Martí entregà a l'emir de Tunis al-Mustansir una versió aràbiga del seu breu comentari-catecisme. A més a més, Ramon Martí, potser amb els seus col·legues de l'*Studium Arabicum* de Tunis va compilar el *Vocabulista in Arabico*, un dels primers diccionaris àrab-llatí, i el tractat *De secta Machometi*, “La secta de Mahoma”.

Després de més de deu anys a Tunis, frare Ramon va ser cridat de bell nou a Barcelona: el Capítol general dels Dominics, l'any 1259, havia decretat obrir un *Studium Arabicum* a la ciutat comtal, i Martí ja era la persona més apta per al càrrec de dirigir-lo. A Barcelona Ramon Martí va tenir també l'ocasió de conèixer el rei Jaume I. L'any 1263 va haver-hi una famosa disputa pública entre jueus i cristians; com a representant dels jueus es va cridar el rabí Moshe ben Nahman de Girona (també conegut amb el nom català de Bonastruc ça Porta), mentre que el “campió” cristià era el dominic Pau Cristià, un convers. És gairebé segur que entre els disputants cristians hi havia també Ramon de Penyafort (ja molt gran), Arnau de Segarra i Ramon Martí.

L'any següent, el 1264, Jaume I va crear una comissió encarregada de revisar i censurar les còpies del Talmud i de les altres obres rabíniques: en formaven part el bisbe de Barcelona Arnau de Gurb, el franciscà Pere de Gènova, els dominics Ramon de Penyafort, Arnau de Segarra i Ramon Martí. Per això, Ramon Martí devia conèixer també l'hebreu: potser l'havia après a Tunis, on floria una nombrosa comunitat jueva. El 1267 és l'any en què Ramon Martí va acabar la seva primera obra dedicada a la polèmica contra els Jueus: *Capistrum Iudaeorum*, “El dogal dels Jueus”. Els anys 1268-1269 va tornar a visitar

l'estudi de Tunis i va ser al setembre 1269 que les seves rutes es tornaren a encreuar amb les del rei Jaume., al port d'Aigües Mortes.

A més, Jaume I va voler que Ramon Martí l'acompanyés al concili de Lió de 1274, en què el rei va defensar els seus ideals de croada. El *Llibre dels fets* no ens parla de frare Ramon a Lió, però la crònica llatina de Pere Marsili es diu que

considerans Rex opportunitatem loci et temporis ad accipiendam sibi coronam de manu Summi Pontifici, in praesentia sacri concilii vocavit Raimundum Martini et Bernardo de Constantio naturales suos, et Domini Papae plurimum familiares. (ed. M. Martínez San Pedro, p. 398)

A Barcelona, l'any 1278, Ramon Martí va acabar la seva obra més important, el *Pugio fidei*, "El punyal de la fe", una veritable *summa contra Iudaeos* que els seus superiors li havien manat de redactar. La idea fonamental de Ramon Martí era que en la versió original del Talmud i de les altres obres més antigues del judaisme es donava testimoni que Jesucrist era el veritable Messies; els jueus que van viure després de Crist haurien intentat amagar aquests testimoniatges, que de fet denunciaven que els jueus eren "heretges" també pel que feia a la seva pròpia religió. Avui dia han sobreviscut onze manuscrits d'aquesta obra monumental que va ser molt difosa i coneguda en la baixa Edat Mitjana: els polemistes cristians hi trobaven un tresor de cites i de referències per tal d'acusar els jueus, però també els "cabalistes cristians" del segle XV feien servir el *Pugio fidei* com a una antologia en què es podia trobar la concordança entre la saviesa cristiana i la jueva.

En aquell període Ramon Martí fou també professor d'hebreu del metge i erudit Arnau de Vilanova, que va parlar d'ell en l'*Allocutio super Tetragrammaton*. Devers 1284-1285 Ramon Martí va morir a Barcelona.

Vides (fins a un cert punt) paral·leles

Jaume I i Ramon Martí van ser dos homes molt diferents entre ells, però podríem dir que tenien un tracte en comú: tots dos van ser combatents per la fe, en un cert sentit tots dos van ser croats. A les mans d'aquests combatents va haver-hi un *pugio fidei*: el *pugio* del rei Jaume era l'espasa Tisó, el de frare Ramon era l'espasa de la paraula, amb què volia imposar el silenci a moros i jueus i cridar-los a la conversió. Alguns biògrafs del dominic català han intentat reduir aquesta dimensió de combat, per exemple dient que el *capistrum* pot ser també el mos o fre amb què es subjecten i es menen els cavalls, i el *pugio* pot ser un ganivet per a administrar el pa de la veritat. És possible, però si es llegeixen aquestes obres hom s'adona que son obres de "lluita". Una lluita que podríem qualificar de "no-violenta", però segurament una lluita, no pas un veritable diàleg.

Llavors, per què Ramon Martí no va voler trobar el rei a Aigües Mortes? No se sap. ¿Tenia pressa de tornar a Catalunya? No sabia què dir-li i havia de pensar-hi una estona? Qui sap... Podem suposar, però, que no li devia haver agradat molt la rendició de Jaume I davant de la fúria de la mar. El frare acabava de retornar de Tunis, i sense esperar volia

tornar al seu estudi de Barcelona: amb una prèdica sense paraules potser volia dir al rei que ell tampoc no havia d'esperar i havia de tornar a la croada. *Tempus breve est...* El camp de batalla de Ramon Martí eren els llibres i els bancs de les escoles; el camp de batalla del rei eren les ciutats sarraïnes i la mar més enllà de la qual hi havia el sepulcre de Crist, que encara s'havia de conquerir.

© Marco Pedretti

Bibliografia

- BERTHIER, ANDRÉ, *Un maître orientaliste du XIIIe siècle: Raymond Martin O. P.*, «Archivum Fratrum Praedicatorum», VI, 1936, pp. 267-311.
- BONFIL, ROBERTO, *Demutah šel ha-Yahadut bāsifro šel Raymund Martini “Pigyon ha-’Emunah”*, «Tarbiz», XLII, 1971, pp. 360-375.
- , *Tra due mondi: cultura ebraica e cultura cristiana nel Medioevo*, Napoli, Liguori, 1996, (Nuovo Medioevo, 47).
- CHAZAN, ROBERT, *Barcelona and Beyond. The disputation of 1263 and its Aftermath*, Berkeley, University of California Press, 1992.
- , *From Friar Paul to Friar Raymond: the Development of Innovative Missionizing Argumentation*, «Harvard Theological Review», LXXVI, 1983, pp. 289-306.
- CHORÃO LAVAJO, JOAQUIM, *The Apologetical Method of Raymond Marti according to the Problematic of Raymond Lull*, «Islamochristiana», XI, 1985, pp. 155-176.
- COHEN, JEREMY, *The Friars and the Jews: the Evolution of Medieval Anti-Judaism*, Ithaca NY – London, Cornell University Press, 1983.
- , *Living Letters of the Law: Ideas of the Jew in Medieval Christianity*, Berkeley, University of California Press, copyr. 1999 (The S. Mark Taper Foundation imprint in Jewish studies).
- COLOMER I POUS, EUSEBI, *La Apologética medieval*, in *Cristianismo y Culturas. Problématica de interculturación del mensaje cristiano. Actas del VIII Simposio de Teología Histórica*, Valencia, Facultad de Teología San Vicente Ferrer, 1996, pp. 77-93.
- , *La controversia islamo-judeo-cristiana en la obra apologética de Ramon Martí*, in *Diálogo filosófico-religioso entre cristianismo, judaísmo e islamismo durante la Edad Media en la Península Iberica. Actes du Colloque international de San Lorenzo de El Escorial, 23-26 juin 1991*, éd. par Horacio Santiago-Otero, Turnhout, Brepols, 1994 (Société Internationale pour l'étude de la Philosophie Médiévale. Rencontres de Philosophie Médiévale, 3), pp. 229-257.
- CORTABARRIA BEITIA, ANGEL, *L'Etude des langues au Moyen-Age chez les Dominicains: Espagne; Orient; Raymond Martin*, «Mélanges de l'Institut dominicain d'Etudes orientales», X, 1970, pp. 189-248.
- DAHAN, GILBERT, *La Polémique chrétienne contre le judaïsme au Moyen Age*, Paris, Michel, 1991 (Présences du judaïsme, 4).
- , *Les intellectuels chrétiens et les juifs au Moyen Age*, Paris, Du Cerf, 1990 (Patrimoines. Judaïsme).
- FUMAGALLI, PIERFRANCESCO, *Problemi Storici, Filosofici e Filologici a Proposito del "Pugio Fidei" (A.1278 Ca) di Raimondo Martini Op*, Milano, Università Cattolica del Sacro Cuore - Scuola di

Specializzazione, 1979.

—, *I trattati medievali "Adversus judaeos", il "Pugio fidei" e il suo influsso sulla concezione cristiana dell'ebraismo*, in «La Scuola Cattolica», CXII, 1985, pp. 523-545.

MAIERÙ, ALFONSO, *Figure di docenti nelle scuole domenicane della Penisola Iberica fra XIII e XIV secolo*, in *Le vocabulaire des écoles des Mendians au moyen âge. Actes du Colloque. Porto (Portugal) 11-12 octobre 1996*, éd. par Maria Cândida Pacheco, Turnhout, Brepols, 1999 (Etudes sur le vocabulaire intellectuel du moyen âge, 9), pp. 45-88.

RAGACS, URSULA, *Raimund Martini*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. VIII, Freiburg im Breisgau etc., Herder, 1999³, p. 812.

ROBLES, LAUREANO, *Problemas que plantea el "Capistrum Judaeorum" de Ramón Martí O.P.*, «Ciencia tomista», LXXXIV, 1993, pp. 587-620.

ROBLES SIERRA, ADOLFO, *Fray Ramón Martí de Subirats O.P. y el diálogo misionero en el siglo XIII*, Caleruega-Burgos, Editorial OPE, 1986 (Semblanzas, 3).